

Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право
УДК 349.42

Єрмоленко Володимир Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
ім. академіка В.З. Янчука*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Yermolenko Volodymyr

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Agrarian, Land and of Environmental Law
named after Academician V.Z. Yanchuk*

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4295-4158

Єрмоленко Ірина Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Yermolenko Iryna

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Theory and History of the State and Law*

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-9440-0990

**ЮРИДИЧНА ПРИРОДА АГРАРНИХ ФІНАНСОВИХ
ПРАВОВІДНОСИН
LEGAL NATURE OF AGRICULTURAL FINANCIAL LEGAL
RELATIONS**

Анотація. У статті розкрито авторське визначення юридичної природи аграрних фінансових правовідносин, щодо якої відсутня усталеність сприйняття на фоні значної розбіжності наукових поглядів щодо застосування термінологічної конструкції власне аграрних фінансових правовідносин. Звернено увагу на порівняно недавнє запровадження фінансової тематики до аграрно-правової сфери, що пояснюється відсутністю практичної потреби в ній для колгоспного права як попередника аграрного права. Для забезпечення комплексного підходу до висвітлення обраної проблеми у частині динаміки розвитку наукових уявлень і поглядів щодо неї застосовано ретроспективний метод. Об'єктом дослідження при цьому обрано навчальну літературу з аграрного права, з огляду на те, що в ній, за загальним правилом, мають викладатись лише усталені наукові підходи. Аналіз існуючої навчальної літератури виявив формування тенденції відходу від питань аграрних фінансових правовідносин, а також відсутність жодної усталеності в цій сфері на тлі розбіжності поглядів різних учених і правничих шкіл.

Було з'ясовано, що аграрні фінансові правовідносини за своєю природою не можуть бути суто фінансовими, перебуваючи на перетині аграрного і фінансового права, причому саме останні є базисом, на якому утворюється зазначене комплексне поняття через додавання аграрно-правової специфіки. Висловлено обґрунтоване заперечення проти поширення поняття аграрних фінансових правовідносин на внутрішні правовідносини, якими є частина внутрішніх майнових відносин, пов'язана з формуванням майнової основи функціонування юридичної особи, розподілом прибутків (доходів) та розрахунками при виході з юридичної особи, що має виключно майнову природу. Встановлено, що фінансово-правову і одночасно публічно-правову природу мають лише зовнішні аграрні фінансові правовідносини, пов'язані з наповненням і використанням публічних фондів.

Ключові слова: аграрні фінансові правовідносини, аграрні

правовідносини, внутрішні аграрні правовідносини, зовнішні аграрні фінансові правовідносини, види аграрних фінансових правовідносин.

Summary. *The article reveals the author's definition of the legal nature of agrarian financial legal relations, regarding which there is no established perception against the background of significant disagreement of scientific views regarding the application of the terminological construction of agrarian financial legal relations. Attention is drawn to the relatively recent introduction of financial topics to the agrarian legal sphere, which is explained by the lack of practical need for it for collective farm law as a predecessor of agrarian law. In order to provide a comprehensive approach to the coverage of the selected problem in terms of the dynamics of the development of scientific ideas and views on it, a retrospective method was used. At the same time, educational literature on agrarian law was chosen as the object of research, given that, as a general rule, only established scientific approaches should be taught in it. The analysis of the existing educational literature revealed the formation of a tendency to move away from issues of agrarian financial legal relations, as well as the absence of any stability in this area against the background of the disagreement of the views of various scientists and legal schools.*

It was found out that agrarian financial legal relations by their nature cannot be purely financial, being at the intersection of agrarian and financial law, and it is the latter that is the basis on which the specified complex concept is formed through the addition of agrarian-legal specificity. A well-founded objection has been expressed against the extension of the concept of agrarian financial legal relations to internal legal relations, which are a part of internal property relations, related to the formation of the property basis of the functioning of a legal entity, the distribution of profits (revenues) and settlements upon leaving a legal entity, which is exclusively of a property nature. It was established that only external agrarian financial legal relations related to the filling and use of

public funds have a financial-legal and at the same time public-legal nature.

Key words: *agrarian financial legal relations, agrarian legal relations, internal agrarian legal relations, external agrarian financial legal relations, types of agrarian financial legal relations.*

Постановка проблеми. Не дивлячись на зовні нібито достатню кількість уваги науковців, приділеної аграрним правовідносинам, однією з найменш розкритих сфер є аграрні фінансові правовідносини, починаючи з їх визначення, класифікації, принципів формування та методів реалізації, закінчуючи побудовою ефективної моделі правового регулювання. Одне з логічних пояснень цього криється передусім у їх комплексній природі, яка поєднує аграрну та фінансову складові, остання з яких належить до фінансово-правової царини і наразі є достатньо дослідженою на монографічному рівні [1]. Іншим поясненням може бути традиційність формування аграрного права, коли його попередник колгоспне право не містило у своїй системі навіть натяку на жодні фінансові інститути [2, с. 335], що повністю відповідало тогочасній політиці держави. І лише зі зміною державного ладу з'явилась «перша ластівка» у вигляді розділу «Правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств» у першому в Україні підручнику з аграрного права [3], у якому тим не менш застосовувалась не сучасна термінологічна конструкція «аграрні фінансові правовідносини», а лише «фінансово-економічна діяльність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Крім зазначених науковців В.З. Янчука та В.В. Янчука, які розпочали розробку аграрно-правової фінансової тематики, питання аграрних фінансових правовідносин на сучасному етапі розвитку аграрно-правової теорії комплексно вивчають А.М. Пахолюк [4; 5] і А.М. Земко [6]. Разом з тим, ці дослідження здійснюються в атмосфері неоднозначності сприйняття аграрних

фінансових правовідносин як складової аграрних правовідносин, адже, наприклад, у найновішому за датою випуску підручнику «Аграрне право» за редакцією професора А.М. Статівки виокремлюються лише податкові правовідносини [7, с. 54]. Причому автор цього розділу В.Ю. Уркевич зовсім не згадує фінансові правовідносини у групі внутрішніх аграрних майнових правовідносин як у своїй докторській монографії (2007 р.) [8, с. 278–322], так і у відповідній енциклопедичній статті (2019 р.) [9, с. 18]. Таке становище зумовлює необхідність викладення власного авторського критично-конструктивного погляду на проблему існування аграрних фінансових правовідносин, їх класифікації та визначення юридичної природи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Звідси, завданням цієї статті є аналіз існуючих підходів щодо визначення аграрних фінансових правовідносин, їх різновидів та юридичної природи з виробленням узагальнювального висновку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду комплексного підходу до висвітлення обраної проблематики належного методологічного значення набуває необхідність розгляду ретроспективного аспекту розвитку досліджуваної тематики. Об'єктом дослідження при цьому доцільно обрати навчальну літературу з аграрного права, з огляду на те, що в ній, за загальним правилом, мають викладатись лише усталені наукові підходи.

Вище зазначалось, що першопрохідниками у цій сфері були В.З. Янчук та В.В. Янчук, які й розпочали розробку теми правового регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. Далі слід вказати на наступний за датою випуску підручник з аграрного права за редакцією О.О. Погрібного, у якому вирізнялися лише податкові відносини, які врегульовуються нормами фінансового права [10, с. 92–93]. При цьому варто продемонструвати творчий доробок В.П. Жушмана, який першим виокремив у складі внутрішніх аграрних правовідносин фінансові

правовідносини, тоді як у зовнішніх обмежився традиційними податковими [11, с. 42]. Однак в подальшому цей автор, на жаль, змінив свій оригінальний погляд, зупинившись на виокремленні зовнішніх фінансових і адміністративних відносин, складовими яких було названо податкові і кредитні відносини [12, с. 9]. Наступним став навчальний посібник львівських авторів [13], у якому зазначена тема взагалі була обійдена увагою. Натомість у підручнику з аграрного права за редакцією автора цієї статті було виокремлено розділ «Правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств», складовими якого визнано податкові, страхові та інвестиційні правовідносини [14, с. 453–489], тобто зовнішні аграрні правовідносини. Нарешті, у порівняно новому (2017 р.) навчальному посібнику «Аграрне право України» колективу одеських авторів [15] також не відбулось жодного торкання фінансової теми, як втім і у вже згадуваному виданні за редакцією А.М. Статівки [7, с. 54], що вказує на формування тенденції відходу від питань аграрних фінансових правовідносин, а також відсутність жодної усталеності в цій сфері на фоні розбіжності поглядів різних учених і правничих шкіл.

У частині визначення правової природи аграрних фінансових правовідносин сучасними дослідниками зосереджується увага на тому, що останні увібрали в себе ознаки як фінансових, так і аграрних правовідносин. При цьому робиться уточнення, що норми права, якими регулюються аграрні фінансові відносини, базуються на нормах фінансового права і мають враховувати особливості аграрних відносин, набуваючи таким чином власної специфіки [6, с. 18]. Разом з тим, аграрні фінансові правовідносини за своєю природою не можуть бути суто фінансовими, перебуваючи на перетині аграрного і фінансового права, причому саме останнє є базисним, на якому утворюється зазначене комплексне поняття через додавання аграрно-правової специфіки. Водночас, це дещо спрощене схематичне відображення, що зумовлює необхідність звернення до фінансово-правової

теорії для розкриття сутності та змісту фінансових правовідносин.

У сучасній енциклопедичній літературі фінансові правовідносини визначаються як урегульовані нормами фінансового права економічні відносини, що виникають, змінюються і припиняються в процесі мобілізації, розподілу і використання публічних фондів, і мають державно-владний і майновий характер [16, с. 587]. Тут варто звернути увагу на те, що це, насамперед, економічні відносини, які мають майновий характер. По-друге, вони стосуються лише формування публічних фондів, ядром яких є Державний бюджет. По-третє, як наслідок, вони мають виключно імперативну природу. Таким чином, фінансово-правове підґрунтя застосовне виключно до зовнішніх аграрних фінансових правовідносин, які мають публічно-правову природу.

Натомість А.М. Пахолук поширює поняття аграрних фінансових правовідносин на внутрішні правовідносини, відповідно пов'язуючи їх, по-перше, із формуванням фінансового капіталу підприємства (створенням майнових фондів суб'єктів господарювання). По-друге, вищевказані правовідносини, на його думку, пов'язані із внутрішнім розподілом фінансового результату (прибутку) підприємства серед його засновників та учасників (членів) (наприклад, виплата дивідендів (в господарських товариствах), дивідендів та патронажних дивідендів (в сільськогосподарських кооперативах), а також здійсненням відрахувань до вказаних фондів. По-третє, внутрішні аграрні фінансові правовідносини функціонують при проведенні розрахунків із членами (учасниками) у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників). При цьому, на міркування А.М. Пахолука, особливості зазначеної групи правовідносин обумовленні організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання, в яких вони виникають, змінюються і припиняються, а отже, встановлені у законодавстві, що регулює правове становище цих суб'єктів [4, с. 93–94].

На наше переконання, внутрішніх аграрних фінансових

правовідносин не може існувати апріорі, адже наведені А.М. Пахолюком нібито внутрішні фінансові правовідносини насправді є майновими, у основі яких лежать норми і принципи цивільного права, на яких і надбудовується безпосередньо аграрно-правовий нормативний пласт, що уособлює аграрну специфіку. Так, формування фінансового (статутного) капіталу підприємства, на яке спирається А.М. Пахолюк, регламентується низкою приватно-правових за своїм змістом статей, зокрема статтями 115, 117, 120, 134, 137, 142, 155 ЦК України та статтею 74 ГК України, у яких йдеться саме про формування майнової основи господарювання, тобто відбивається не фінансовий, а майновий аспект.

Наступний різновид внутрішніх фінансових правовідносин А.М. Пахолюк пов'язує з внутрішнім розподілом фінансового результату (прибутку) підприємства серед його засновників та учасників (членів), а також здійсненням відрахувань до вказаних фондів. Формування і розподіл дивідендів забезпечують п. 2 ч. 3 ст. 96¹, п. 2 ч. 1 ст. 116, ст. 158 та п. 1 ч. 1 ст. 195 ЦК України. У свою чергу, правову основу функціонування виробничих фондів утворюють абз. 4 ч. 1 ст. 10, ч. 4 ст. 57, ч. 1 ст. 66, ч. 4-8 ст. 75, ст. 100, ст. 102, ч. 4-5 ст. 107, ч. 4 ст. 130, ч. 2-3 ст. 131 ГК України, зокрема ч. 4 ст. 107, яка регламентує безпосередньо відрахування частини доходів до фондів виробничого кооперативу. У наявності норми приватного, а не фінансового права. Крім того, усі виробничі фонди є грошовим виразом джерел формування основних і оборотних засобів виробництва, які власне є майном і майновою основою господарсько-виробничої діяльності [17, с. 343], а тому відрахування до них мають не фінансову, а майнову природу.

Нарешті, останнім різновидом внутрішніх аграрних фінансових правовідносин запропоновано вважати правовідносини, які виникають при проведенні розрахунків із членами (учасниками) у разі припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників). Зазначені відносини з врахуванням особливостей організаційно-правової форми

юридичної особи врегульовуються ч. 1 ст. 100, ч. 12 ст. 111, ст. 130, ч. 2 ст. 139, ст. 166 ЦК України, що свідчить на користь їх майнової, а не фінансово-правової природи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На фоні розбіжності наукового сприйняття аграрних фінансових правовідносин в цілому та їх внутрішньогосподарського різновиду зокрема, доцільно зробити висновок про відсутність категорії внутрішніх аграрних фінансових правовідносин, якими окремі дослідники пропонують вважати частину внутрішніх майнових відносин, пов'язану з формуванням майнової основи функціонування юридичної особи, розподілом прибутків (доходів) та розрахунками при виході з юридичної особи, яка має виключно майнову природу. Фінансово-правову і одночасно публічно-правову природу мають зовнішні аграрні фінансові правовідносини, пов'язані з наповненням і використанням публічних фондів, основою яких є Державний бюджет. Цим висновком поставлено проблему і окреслено її межі, вирішення якої потребує подальшої консолідації наукового співтовариства.

Література

1. Макух О.В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Харків: Право, 2016. 304 с.
2. Янчук В.З. Система радянського колгоспного права. Янчук Василь. Вибрані твори / упор. і пер. слово – д.ю.н., проф. В.М. Єрмоленко. Київ: Юрінком Інтер, 2015. С. 330–336.
3. Янчук В.В., Янчук В.З. Правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. Аграрне право України: Підручник; За ред. В.З. Янчука 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2000. С. 373–404.
4. Пахолюк А.М. Загальна характеристика внутрішніх і зовнішніх аграрних фінансових правовідносин. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. №

3. С. 91–97.
5. Пахолюк А.М. Оподаткування інноваційної діяльності в аграрній сфері за законодавством України. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 4. С. 60–66.
6. Земко А.М., Пахолюк А.М. Аграрні фінансові правовідносини: поняття і види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74, Ч. 2. С. 17–22.
7. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини та їх основні види. Аграрне право: підручник; за ред. А.М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2019. С. 51–55.
8. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 496 с.
9. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол. М.В. Шульга (голова) та ін. Харків: Право, 2019. С. 17–20.
10. Гуревський В.К. Аграрні правовідносини. Аграрне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2004. С. 87–93.
11. Жушман В.П. Аграрне право та законодавство України (В питаннях та відповідях): Навчально-практичний посібник. Харків: Одиссей, 2006. 736 с.
12. Жушман В.П., Корнієнко Г.С. Опорно-логічні схеми з початкової дисципліни «Аграрне право України» та аграрне законодавство України: Навч. посібник. Харків: Одиссей, 2009. 400 с.
13. Гаєцька-Колотило Я.З., Ільків Н.В. Аграрне право України: Навчальний посібник. Київ: Істина, 2008. 184 с.
14. Аграрне право України: підручник; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
15. Аграрне право України: навчальний посібник; за ред. Т.Є. Харитонові, І.І. Каракаша. Одеса: Юридична література, 2017.

436 с.

16. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини та їх основні види. Аграрне право: підручник; за ред. А.М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2019. С. 51–55.
17. Дмитрик О.О. Фінансові правові відносини. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 6: Фінансове право / редкол. М.П. Кучерявенко (голова) та ін. Харків: Право, 2016. С. 587–591.
18. Єрмоленко В.М. Майнові фонди сільськогосподарських підприємств. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.: Т. 16: Земельне та аграрне право. Харків: Право, 2019. С. 343–345.

References

1. Makukh O.V. Finansovi pravovidnosyny: teoriia, suchasnyi stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2016. 304 s.
2. Yanchuk V.Z. Systema radianskoho kolhospnoho prava. Yanchuk Vasyl. Vybrani tvory / upor. i per. slovo – d.iu.n., prof. V.M. Yermolenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2015. S. 330–336.
3. Yanchuk V.V., Yanchuk V.Z. Pravove rehuliuвання finansovoi diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv. Ahrarne pravo Ukrainy: Pidruchnyk; Za red. V.Z. Yanchuka 2-he vyd., pererob. ta dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2000. S. 373–404.
4. Pakholiuk A.M. Zahalna kharakterystyka vnutrishnikh i zovnishnikh ahrarnykh finansovykh pravovidnosyn. Pravo. Liudyna. Dovkillia. 2021. № 3. S. 91–97.
5. Pakholiuk A.M. Opodatkuvannya innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi za zakonodavstvom Ukrainy. Pravo. Liudyna. Dovkillia. 2020. № 4. S. 60–66.
6. Zemko A.M., Pakholiuk A.M. Ahrarni finansovi pravovidnosyny: poniattia i vydy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. 2022. Vyp. 74, Ch. 2. S. 17–22.

7. Urkevych V.Iu. Ahrarni pravovidnosyny ta yikh osnovni vydy. Ahrarne pravo: pidruchnyk; za red. A.M. Stativky. Vyd. 2-he, zmin. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 51–55.
8. Urkevych V.Iu. Problemy teorii ahrarnykh pravovidnosyn. Monohrafiia. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi, 2007. 496 s.
9. Urkevych V.Iu. Ahrarni pravovidnosyny. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 16: Zemelne ta ahrarne pravo / redkol. M.V. Shulha (holova) ta in. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 17–20.
10. Hurevskiy V.K. Ahrarni pravovidnosyny. Ahrarne pravo Ukrainy: Pidruchnyk / Za red. O.O. Pohribnoho. Kyiv: Istyna, 2004. S. 87–93.
11. Zhushman V.P. Ahrarne pravo ta zakonodavstvo Ukrainy (V pytanniakh ta vidpovidiakh): Navchalno-praktychnyi posibnyk. Kharkiv: Odissei, 2006. 736 s.
12. Zhushman V.P., Korniienko H.S. Oporno-lohichni skhemy z nachalnoi dystsypliny «Ahrarne pravo Ukrainy» ta ahrarne zakonodavstvo Ukrainy: Navch. posibnyk. Kharkiv: Odissei, 2009. 400 s.
13. Haietska-Kolotylo Ya.Z., Ilkiv N.V. Ahrarne pravo Ukrainy: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Istyna, 2008. 184 s.
14. Ahrarne pravo Ukrainy: pidruchnyk; za zah. red. V.M. Yermolenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 2010. 608 s.
15. Ahrarne pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk; za red. T.Ie. Kharytonovoi, I.I. Karakasha. Odesa: Yurydychna literatura, 2017. 436 s.
16. Urkevych V.Iu. Ahrarni pravovidnosyny ta yikh osnovni vydy. Ahrarne pravo: pidruchnyk; za red. A.M. Stativky. Vyd. 2-he, zmin. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 51–55.
17. Dmytryk O.O. Finansovi pravovi vidnosyny. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 6: Finansove pravo / redkol. M.P. Kucheriavenko (holova) ta in. Kharkiv: Pravo, 2016. S. 587–591.
18. Yermolenko V.M. Mainovi fondy silskohospodarskykh pidpriemstv.

Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t.: T. 16: Zemelne ta
ahrarne pravo. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 343–345.